

Onderwijscollectief
Voorne-Putten Rozenburg

Gemeenlandsedijk Noord 26i
3216 AG Abbenbroek
0181-760900

Onderlegger Sociale kaart

Theoretische verantwoording sociale kaart

Denise de Zanger en Johanneke van Doren

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Wat is hoogbegaafdheid?	3
3.	Profielen	7
4.	Vooroordelen en misverstanden	9
5.	Literatuurlijst	10

1. Inleiding

In het kader van het Integraal plan Passend onderwijs meer- en hoogbegaafde leerlingen Onderwijscollectief VPR, is een sociale kaart ontwikkeld. De ontwikkelde sociale kaart met de titel *Wegwijzer voor hoogbegaafde leerlingen* heeft als doel inzicht te geven in de aanwezige onderwijs- en zorgvoorzieningen voor meer- & hoogbegaafde leerlingen in onze regio. Daarnaast heeft de toevoeging aan de achterzijde van de kaart, getiteld: *Hoogbegaafdheid meer dan alleen slim zijn*, als doel om de gebruikers op beknopte wijze inhoudelijke informatie te geven over meer- en hoogbegaafdheid en dit beter te kunnen signaleren.

Voor u ligt de onderlegger van deze sociale kaart en dient als theoretische onderbouwing van de ontwikkelde kaart. Daarbij richt de onderbouwing zich vooral op de inhoudelijk informatie op de achterzijde van de kaart. Het opstellen van de achterzijde is namelijk gebaseerd op theoretische kaders en inzichten gericht op meer- en hoogbegaafdheid. Voor de in deze verantwoording gebruikte bronnen verwijzen we naar de literatuurlijst onder aan dit document. De onderlegger is naast onderbouwing ook ondersteunend in het vergroten van kennis over meer- en hoogbegaafdheid, omdat nadere uitleg gegeven wordt op de genoemde punten op de kaart.

Tevens is op basis van theorie, maar ook op basis van input vanuit het werkveld, onderzocht welke onderwijs- en zorgvoorzieningen binnen de regio een rol kunnen spelen in de ondersteuning en begeleiding van leerlingen met kenmerken van meer- en hoogbegaafdheid. Daarbij zijn voor de zorgvoorzieningen vooraf criteria opgesteld waaraan deze voorzieningen dienden te voldoen. Na het opstellen van de Wegwijzer heeft een feedbackgesprek plaatsgevonden met de ontwikkelgroepsleden van het MHB project.

We zullen in de volgende hoofdstukken de verschillende onderdelen van de achterzijde van de kaart nader toelichten. Hierbij starten we met het duiden van hoogbegaafdheid¹: Wat is hoogbegaafdheid eigenlijk en hoe is de kijk op hoogbegaafdheid in de loop van de tijd ontwikkeld? Daarnaast gaan we in op de profielen van Betts en Neihart en sluiten we af met vooroordelen en misverstanden rond hoogbegaafdheid.

We hopen dat de sociale kaart en de onderlegger mag bijdragen aan grotere bewustwording rond het thema meer- en hoogbegaafdheid en scholen, ouders en leerlingen inzicht krijgen in de onderwijs- en zorgvoorzieningen binnen onze regio. Mocht je vragen hebben, neem dan gerust contact op met het Onderwijscollectief.

2. Wat is hoogbegaafdheid?

In de geschiedenis is een verandering gaande in de kijk op hoogbegaafdheid. Van een smalle blik gericht op een hoge intelligentie alleen als zijnde hoogbegaafdheid naar een brede kijk waarin aandacht is voor allerlei andere kenmerken die het functioneren van personen met intellectueel talent mede bepalen. Denk hierbij aan het model van Kieboom die kenmerken van hoogbegaafdheid onderbrengt in een luik 'denken' waarin aandacht is voor intelligentie, creativiteit en motivatie en

¹ Omdat er geen definitie is van meerbegaafdheid, hebben we ons alleen gericht op het definiëren van hoogbegaafdheid. Echter is de onderlegger wel geschreven om kenmerken van meer- en hoogbegaafdheid beter te kunnen signaleren.

een luik 'zijn' waarin ze de kenmerken rechtsvaardigheidsgevoel, gevoeligheid, kritische instelling en de lat hoog leggen onderbrengt (Kieboom & Venderickx, 2023). Naast de bredere kijk gericht op kenmerken van hoogbegaafdheid, is ook meer oog voor de invloed van omgevingsfactoren en persoonsfactoren op ontwikkeling en gedrag (zie onder andere het Delphi-model van Kooijman – van Thiel, Differentiated Model of Giftedness and Talent van Gagné en het model van Heller). Daarop aansluitend geeft Renzulli aan dat je hoogbegaafd gedrag (zoals hij dit mooi noemt) bij bepaalde mensen met de betreffende kenmerken, op bepaalde momenten en op bepaalde domeinen kunt zien. Hij zegt hiermee dat het hoogbegaafde gedrag niet bij alle mensen met kenmerken of op alle momenten en op alle domeinen zichtbaar hoeft te zijn (Morbé, 2023).

Kenmerken hoogbegaafdheid

In het Integraal plan: Passend onderwijs meer- en hoogbegaafde leerlingen Onderwijscollectief VPR, gaan we - in lijn met bovenstaande theorieën en inzichten op hoogbegaafdheid - uit van de definitie hoogbegaafdheid van Stichting Leerplan Ontwikkeling (later genoemd als SLO). Deze definitie gaat uit van de kenmerken: sterk potentieel, intrinsieke motivatie, creatief denkvermogen, zijnskenmerken en intensiteit/hoog bewustzijn die allen los gedefinieerd zijn. Daarnaast wordt hoogbegaafdheid gezien als domeinspecifiek, meerdimensioneel en dynamisch. We hebben deze acht kenmerken opgenomen op de sociale kaart. Hieronder schrijven we alle onderdelen van de definitie uit en benoemen de bijbehorende grondleggers waarop de definitie gebaseerd is.

DEFINITIE(S)

1a Sterk potentieel

(Hoog)begaafde kinderen beschikken over een in aanleg aanwezig potentieel om tot uitzonderlijke prestaties te komen, op een of meerdere begaafdheidsgebieden, waaronder indicaties die duiden op een hoge intelligentie (Mönks, 1995).

1b Intrinsieke motivatie

(Hoog)begaafde kinderen hebben een sterke intrinsieke motivatie (doorzettingsvermogen) om een taak te volbrengen wat zich onder andere uit in een sterke gedrevenheid wanneer iets hun interesse heeft (Renzulli, Mönks, 1995).

1c Creatief denkvermogen

Daarnaast beschikken (hoog)begaafde kinderen over een creatief denkvermogen (Renzulli, Mönks, 1995, Sternberg).

1d Zijnskenmerken

(Hoog)begaafde kinderen laten de volgende persoonseigenschappen zien die (mede) hun 'zijn' bepalen, zoals perfectionisme (de lat hoog leggen), kritische instelling, groot rechtvaardigheidsgevoel en gevoeligheid/sensitiviteit (Kieboom, 2016).

1e Intensiteit/hoog bewustzijn

Intensiteit, non-conformiteit en een hoge mate van zelfbewustzijn behoren eveneens tot de eigenschappen van (hoog)begaafden (Silverman, 1993).

DAARNAAST IS (HOOG)BEGAAFDHEID

2a Domeinspecifiek

(Hoog)begaafdheid is domeinspecifiek en een leerling kan dus ook begaafd zijn in één domein, bijvoorbeeld in taal of in rekenen/wiskunde (Gardner, Heller en Gagné).

2b Meerdimensioneel

(Hoog)begaafdheid is geen eendimensionaal begrip dat is uit te drukken in een criterium als een IQ hoger dan 130. Een hoge score is wel een sterke indicatie van een hoge intelligentie, maar een lagere score sluit dat niet uit. (Hoog)begaafdheid omvat in ieder geval meer dan een hoge intelligentie en intelligentie omvat meer dan een IQ-test meet (Gardner, Stenberg).

2c Dynamisch

De ontwikkeling van talent is een langdurig en dynamisch proces. Zowel persoonlijkheidseigenschappen als de interactie met de omgeving zijn medebepalend voor de mate waarin het aanwezige potentieel tot zijn recht komt (Mönks 1995, Heller en Gagné).

(SLO, 2024)

Directe link : <https://www.slo.nl/thema/meer/begaafde-leerling/definitie/>

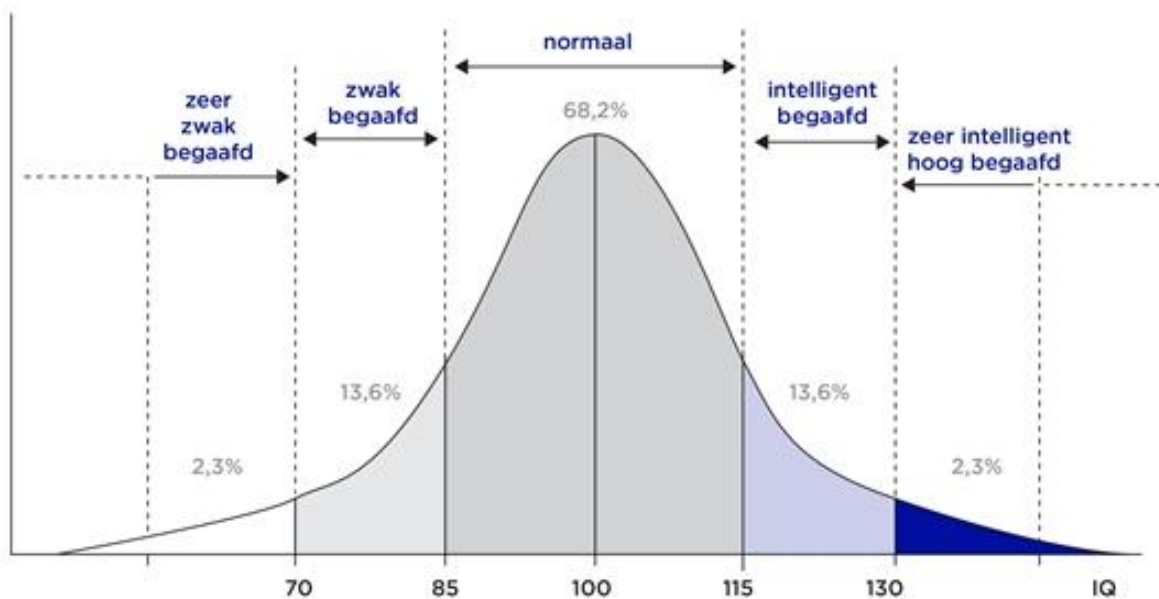
Terminologische duiding van (hoog)begaafdheid

Wat opvallend is dat SLO niet van meer- en hoogbegaafdheid of hoogbegaafdheid alleen spreekt, maar van (hoog)begaafdheid. Het gebruik van deze term roept verwarring op in relatie tot de term meer- en hoogbegaafdheid en hoogbegaafdheid. SLO geeft aan dat wanneer uitgegaan wordt van onderstaande werkdefinitie, 10% van de leerlingen kenmerken heeft die kunnen wijzen op (hoog)begaafdheid bij een gemiddelde populatie. Hiermee lijkt SLO de groep, kijkend naar de onderstaande normaalverdeling van IQ-scores, hoogbegaafde (2,3%) en een deel van de groep begaafde leerlingen (13,6) samen te nemen. Wanneer we de groep begaafd en hoogbegaafd scorende mensen op zouden tellen, komen we afgerond op een percentage van 16% en deze groep mensen wordt op basis hiervan enkel op grond van het kenmerk cognitie als meer- en hoogbegaafd gezien, of eigenlijk begaafd en hoogbegaafd. De term meerbegaafdheid is niet gedefinieerd wat het gebruik van deze term ook lastig maakt. Echter heeft u eerder kunnen lezen dat we hoogbegaafdheid breder zien dan alleen een sterke cognitie en we op basis daarvan niet alleen uit mogen gaan van het aantal begaafd of hoogbegaafd scorende mensen in een populatie op een IQ-test. Ook de SLO geeft aan dat we hoogbegaafdheid al lang niet meer zien als intelligentie alleen. Ze noemen hierbij dat cognitieve potentie wel een onderdeel uitmaakt van hoogbegaafdheid waarna ze op hun website naar onderstaande normaalverdeling verwijzen (SLO, 2024).

Gagné (2010, zoals geciteerd in Bakx et al., 2022) hanteert in zijn model Differentiated Model of Giftedness and Talent ook 10% hoogst scorende mensen op de domeinen gaves (Gifts) en talenten (Talents). SLO lijkt hierop aan te sluiten in het gekozen percentage, omdat ze ook naar het model van Gagné verwijzen en daarmee hebben we de term (hoog)begaafdheid letterlijk overgenomen in de door hun gestelde werkdefinitie wetende dat de term niet gelijk staat aan de begrippen meer- en hoogbegaafdheid en hoogbegaafdheid.

Mooie aanvulling is dat de National Association for Gifted Children aansluitend in deze lijn ook een brede definitie aanbeveelt, namelijk: “Hoogbegaafden zijn degenen die een buitengewone bekwaamheid (gedefinieerd als een uitzonderlijk vermogen om te redeneren en te leren) of een competentie (gedocumenteerde prestaties of verrichtingen in de top 10% of zeldzamer) vertonen in een of meer domeinen.” (geciteerd in Webb et al., 2020, p. XXVI). We hebben daarom de term (hoog)begaafdheid in de definitie van de SLO letterlijk overgenomen, maar beschouwen deze niet als synoniem voor meer- en hoogbegaafdheid.

Verdeling van IQ-scores onder de normaalverdeling - Ten opzichte van de gemiddelde IQ-score van 100 valt ca. 68% van een gemiddelde schoolpopulatie binnen een normaal IQ-bereik van 85-115 (= maximaal 1 standaardafwijking vanaf het gemiddelde). Binnen de ca. 16% die hierboven scoort, laat ongeveer 10% van de leerlingen - naast een hoge intelligentiescore - ook specifieke kenmerken zien die duiden op (hoog)begaafdheid, o.a. creërend denkvermogen en een sterke intrinsieke motivatie.

slo

(SLO, 2024)

Directe link: <https://www.slo.nl/thema/meer/begaafde-leerling/modellen-begaafdheid/>

Gevolgen en randverschijnselen

Het is goed onderscheid te maken tussen kenmerken van hoogbegaafdheid en de gevolgen van deze kenmerken zie zichtbaar kunnen zijn in het functioneren van mensen. Denk hierbij aan:

- makkelijk kunnen leren
- snel verbanden kunnen zien
- het voor zichzelf of anderen opkomen wanneer iets als onrechtvaardig wordt gezien
- veel vragen stellen
- scherpe opmerkingen kunnen maken

- hoge verwerkingssnelheid
- humor
- snel oplossingen kunnen zien voor problemen
- het aanvoelen wanneer iemand oprecht is

Naast de gevolgen van de kenmerken zien we ook randverschijnselen die kunnen voorkomen bij personen met hoofbegaafdheidskenmerken maar niet direct gelinkt kunnen worden aan deze kenmerken of de gevolgen van de kenmerken (Morbé, 2023). Denk hierbij aan onderpresteren, faalangst, schooluitval, afstroom, depressieve gevoelens, futloosheid en niet op willen vallen. In het onderwijs zien we deze verschijnselen bij meerdere leerlingen en hier kunnen verschillende oorzaken aan ten grondslag liggen. Dit maakt het een randverschijnsel en geen direct gevolg van hoogbegaafdheid.

3. Profielen

Hierboven hebben we gesproken over de ontwikkeling van de kijk op hoogbegaafdheid en hebben we diverse kenmerken genoemd van hoogbegaafdheid. In de praktijk zijn deze kenmerken heel regelmatig niet allemaal zichtbaar en zien we verschillende uitingsvormen van hoogbegaafdheid. Dit maakt het signaleren van leerlingen met hoogbegaafdheid lastig. Om deze leerlingen beter te kunnen signaleren hebben Betts en Neihart verschillende profielen beschreven. Echter is de werkelijkheid ingewikkelder en kunnen niet alle leerlingen met hoofbegaafdheidskenmerken gevat worden in één of meerdere profielen (Morbé, 2023). Echter helpt het ons wel om breder te kijken naar deze doelgroep waardoor we meer leerlingen kunnen signaleren en vervolgens beter aan kunnen sluiten bij hun onderwijsbehoeftes. Hieronder worden de zes profielen benoemd en kort toegelicht. Zie voor een uitgebreide uitleg van de profielen als ook de bij de profiel behorende behoeftes van de leerlingen, het stuk [Profielen van begaafde leerlingen](#) opgesteld door de SLO.

De risicoleerling

Deze leerling dreigt uit te vallen. Het ontbreekt hem of haar aan motivatie om zich in te zetten voor schoolse taken (Bakx et al., 2022). Deze leerling is alleen nog fysiek aanwezig op school en niet echt meer betrokken bij het onderwijs. Het kan ook zijn dat deze leerling al veel afwezigheid laat zien en de kans is groot dat hij of zij vroegtijdig de school verlaat. De leerling laat zijn of haar begaafdheidskenmerken steeds minder zien (SLO).

De onderduikende leerling

Deze leerling wil niet opvallen, gaat uitdagingen uit de weg en remt hierdoor zijn eigen ontwikkeling. Het sociale aspect weegt zwaar en de leerling zoekt naar sociale acceptatie (Bakx et al., 2022). Deze leerling strijdt vooral met zichzelf wat tot uiting komt in onzekerheid over eigen prestaties, spanningen, bekritisering en een negatief zelfbeeld (Schrover, 2020). De leerling lijkt als het ware

tegen de hoogbegaafdheid te vechten en ontkent of onderwaardeert dit liever (SLO). Bij deze leerling kunnen psychosomatische en welbevindingsproblemen tot uiting komen.

De dubbelbijzondere leerling

Volgens Betts en Neihart (2010) heeft een dubbel bijzondere leerling naast kenmerken van hoogbegaafdheid ook een andere ondersteuningsbehoefte, bijvoorbeeld op het gebied van leren, gedrag of ontwikkeling. Hierdoor ontstaat een complex profiel waarin sterke cognitieve mogelijkheden samengaan met specifieke belemmeringen.

De aangepaste succesvolle leerling

Aangepaste succesvolle leerling is een hoogbegaafde leerling die zich goed aanpast aan het schoolsysteem en meestal goede resultaten behaalt. Deze leerling begrijpt wat er van hem of haar verwacht wordt en probeert eraan te voldoen. Daardoor wordt deze leerling vaak gezien als voorbeeldige of sterke leerling. Het risico bestaat echter dat de eigen onderwijs- en ondersteuningsbehoefte hierdoor minder zichtbaar worden (Morbé, 2023). Hoewel de leerling goed functioneert binnen de schoolcontext, betekent dit niet altijd dat het volledige ontwikkelpotentieel wordt benut. De leerling gaat vaak uitdagingen uit de weg en is perfectionistisch. Volgens Betts en Neihart (2010) hebben aangepaste succesvolle leerlingen behoefte aan erkenning van hun talenten en ruimte nodig om risico's nemen, eigen keus te maken en uitdaging aan te gaan.

De uitdagende creatieve leerling

De uitdagende creatieve leerling beschikt over een creatief en divergent denkvermogen. Deze leerling stelt veel vragen, denkt buiten de gebaande paden en is geneigd bestaande regels of werkwijze ter discussie te stellen (Betts & Neihart, 2010). Hierdoor kan de leerling uitdagend of zelfs lastig gedrag vertonen in de klas. Dit gedrag komt vaak doordat het onderwijsaanbod onvoldoende aansluit bij de behoefte aan uitdaging, autonomie en creativiteit. Morbé (2023) benadrukt dat uitdagende creatieve leerlingen vaak intens beleven en sterk gevoelig kunnen zijn voor prikkels en onrecht. Wanneer hun creativiteit en denkvermogen onvoldoende ruimte krijgen, kan dit leiden tot frustratie conflicten of onderpresteren. Tegelijkertijd beschikken deze leerlingen vaak over originele ideeën, een sterk probleemoplossend vermogen en een groot rechtvaardigheidsgevoel.

De zelfsturende autonome leerling

De zelfsturende autonome leerling is een hoogbegaafde leerling die zelfvertrouwen heeft ontwikkeld in zijn of haar eigen capaciteiten en actief verantwoordelijkheid neemt voor het eigen leerproces. Deze leerling is in staat eigen talenten te herkennen en zet deze bewust in om doelen te bereiken. Deze leerling heeft vaak bewust geleerd hoe met uitdaging, fouten en inspanning om te kunnen gaan waardoor hij of zij in staat is om eigen interesse en talenten verder te ontwikkelen (Betts & Neihart,

2010). Deze leerlingen hebben behoefte aan betekenisvol onderwijs, in uitdaging en omgeving waarin nieuwsgierigheid en creativiteit gestimuleerd wordt (Kieboom, 2017).

4. Vooroordelen en misverstanden

Random hoogbegaafdheid bestaan (voor)oordelen en misverstanden. Ervaren wordt dat deze oordelen vaak negatief van geluid zijn wat maakt dat ouders en leerlingen terughoudend zijn in het kenbaar maken van het sterk aanwezige ontwikkelpotentieel. Misverstanden en vooroordelen komen in het algemeen in de maatschappij voor, maar ook binnen het onderwijs is soms nog onvoldoende kennis over dit onderwerp waardoor misverstanden kunnen bestaan (Bakx et al., 2022). Het is daarom belangrijk dat er meer kennis komt over meer- en hoogbegaafdheid zodat leerlingen en ouders zich uit durven te spreken over het sterke ontwikkelpotentieel en daarnaast ook beter aangesloten kan worden bij hetgeen de leerling nodig heeft. Hieronder gaan we in op de (voor)oordelen/misverstanden die op de sociale kaart weergegeven zijn.

Hoogbegaafde leerlingen, die redden zich wel

Het is een misverstand te denken dat leerlingen met kenmerken van meer- en hoogbegaafdheid er zelf wel komen en ze geen ondersteuning nodig hebben. Niets is minder waar. Deze groep leerlingen heeft net als alle andere leerlingen ondersteuning nodig in hun leerproces. Wanneer een leerling met gemak foutloos opdrachten maakt, krijgt het niet de kans schoolse vaardigheden te ontwikkelen zoals executieve functies en omgaan met weerstand (Bakx et al., 2022). Het potentieel wordt niet benut en de leerling ontwikkelt zijn leerspielen niet. Kieboom en Venderickx (2023) leggen dit heel mooi uit door leerlingen met een hoog ontwikkelpotentieel te vergelijken met topsporters. We vinden het normaal dat topsporters veel training krijgen en een medisch team waaronder fysiotherapeuten de sporters ondersteunen om zich zo optimaal mogelijk te ontwikkelen en de hoogbegaafde leerling zou als vanzelf alles moeten kunnen. Een mooie en zeer inzichtgevende vergelijking

Hoogbegaafde leerlingen zijn allemaal excellente leerlingen

Zoals we net bij de profielen van Betts en Neihart hebben kunnen zien, zijn er meerdere profielen te onderscheiden waarbij de leerling niet tot excellente prestaties of zelfs presteren komt. Te makkelijk werk, kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat een leerling het saai vindt op school, ongemotiveerd raakt en niet meer tot leren komt met absoluut tot relatief onderpresteren tot gevolg. Een grote groep leerlingen met kenmerken van meer- en hoogbegaafdheid is voor ons niet zichtbaar en een deel van deze groep leerlingen bevindt zich ook op het vmbo en havo.

Hoogbegaafde kinderen zijn zelden sociaal vaardig (op de kaart: sociale problemen)

Wanneer een kleuter met een sterk ontwikkelpotentieel start op de basisschool hebben ze een grote voorsprong op hun peers en hierdoor vaak al andere interesses. Wanneer je bijvoorbeeld al kan lezen

en je klasgenootjes voorzichtig wat kennismaken met letters, kan het voorkomen dat de leerling geen aansluiting vindt bij zijn peers en zich meer afzondert van de groep. Dit gedrag kan gelezen worden als sociaal onvaardig terwijl het gedrag te verklaren is door het niet overeenkomen van de belevingswereld van de leerling en zijn klasgenootjes (Bakx et al., 2022).

5. Literatuurlijst

Boeken

- Bakx, A., De Boer, E., Van den Brand, M., & Van Houtert, T. (2022). *Werken met hoogbegaafdheid in de klas: Pedagogische sensitiviteit als leidraad* (2de herziene druk). Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.
- Kieboom, T. & Venderickx, K. (2023). *Meer dan intelligentie: De vele gezichten van hoogbegaafdheid bij jongeren en volwassenen*. Uitgeverij Lannoo nv.
- Schrover, E. (2020). *Uitdagend onderwijs aan begaafde leerlingen: Verrijkingstrajecten met effect*. Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.
- Morbé, S. (2023). *Uitdagend of verrijkend onderwijs? 78 antwoorden op vragen over hoogbegaafdheid, beleid, transformatie en implementatie van passend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen*.
- Webb, T., Amend, A., Beljan, P., Webb, N.E., Kuzujanakis, M., Olenchak, F.R., & Goerss, J. (2020). *Misdiagnoses en dubbeldiagnoses bij hoogbegaafdheid: Onderscheid en overlap met bijkomende (psychische) problematiek*.

Documenten

- SLO. (z.d.). *Profielen van leerlingen hoogbegaafde leerlingen*.
https://www.slo.nl/publish/pages/17545/profielen_van_leerlingen_-_betts_en_neihart_blauw_1.pdf
- Betts, G. T., & Neihart, M. (2010). *Revised profiles of the gifted and talented*. *Gifted Child Quarterly*, 32 (2), 248-253.

Websites

- <https://www.slo.nl/thema/meer/begaafde-leerling/definitie/>
- <https://www.slo.nl/thema/meer/begaafde-leerling/modellen-begaafdheid/>